

BALOGH ELEMÉR

SZÉKELY ISTVÁN

(1888–1954)

I. Életrajz

Székely István a Szegedről a „második bécsi döntés” nyomán Kolozsvárra visszaköltözött tanári kar tagja lett, s a háború után követte kollégáit a Tisza-parti városba. Nemcsak a magánjog oktatója és művelője volt, hanem az egyetemi közéletben is fontos pozíciókat töltött be. Színes egyéniség volt, széleskörű érdeklődéssel, és erős pedagógiai vénával rendelkezett.

Gyulán született, édesapja egyházmegyei tanfelügyelő, nyug. elemi iskolai igazgató. Középfiskolai tanulmányait Gyulán kezdte, majd Budapesten folytatta, s ott is érettségizett, majd a budapesti egyetem jogi karára iratkozott be, ahol jogtudományi doktorrá is avatták. Diplomával a zsebében a gyakorlati pályára lépett, s a budapesti királyi ítélőtábla ügyvédvizsgáló bizottsága előtt sikeresen levizsgálva ügyvédi oklevelet szerzett. Az első világháború alatt rövidebb ideig egy lovas tüzérosztálynál szolgált, ahonnan szemgyengeség miatt elbocsátották, és áthelyezték a népfelkelők közé; mint népfelkelőt újból besorozták, de akkor már főiskolai tanár lett, s mint ilyent a tényleges szolgálat alól fölmentették.

Szakterületi érdeklődése és oktatási elhivatottsága a jogakadémiák felé irányították életét. Az egeri érseki jogakadémiához kapott kinevezést 1914. október 14-iki kezdéssel a kereskedelmi és váltójog, továbbá a polgári peres eljárási jog tanszékeit betöltő nyilvános tanárnak. Egészen 1926. február 1-ig tanította ezeket a főkéllégiumi tárgyakat, majd áthelyezték a magyar és osztrák magánjogi tanszékre, amelyet 1940-ben is betöltött. Többször járt külföldi tanulmányutakon, így eljutott Ausztriába, Németországba, Franciaországba, Olaszországba és Svájcba.

Egyetemi magántanári képesítést szerzett Pécsen az Erzsébet Tudományegyetemen 1932. december 19-én. Az egeri főegyházmegye oktatási igazgatásában fontos pozíciókat töltött be: előadója és vizsgabizottsági elnöke volt az egeri községi közigazgatási tanfolyamnak, s ügyésze az egeri főegyházmegyei hatóságnak alárendelt katolikus iskoláknál rendszeres állásban véglegesen alkalmazott tanszemélyzet fegyelmi ügyeinek elbírálására hivatott fegyelmi tanácsnak. A pécsi egyetem krónikása hozzáteszi: „Tevékeny

részt vesz Eger város társadalmi és kulturális életének minden megnyilvánulásában; ügyésze többek közt a vármegye intelligenciáját magában egyesítő Hevesvármegyei Automobilosok Egyesületének.”¹

Az 1940-ben Kolozsvárott újranyitott egyetemen egészen 1944-ig „A magyar magánjog, tekintettel az erdélyi jogfejlődésre” című fő tárgyat gondozó ny. rendes tanár. A háború után Szegeden folytatta munkáját mint a magánjog professzora, 1949-ben bekövetkezett nyugdíjazásáig. Dékáni tisztet ugyan nem viselt, de Balás P. Elemér váratlan halála nyomán 1947. június 12-től magára vállalta Kar prodékáni teendőit. Személyére az egyetem vezetői is felfigyeltek, és a következő tanévben (1947/48) már a rektori székben találjuk. A kor szokásai szerint az újabb akadémiai esztendőben (1948/49) a prorektorságot is vállalta. Megemlítendő még, hogy a *Magyar Jogászegylet* Szegedi Csoportjának választmányi tagja volt.²

II. Tudományos munkásság

Tudományos érdeklődésének középpontjában mindvégig megtaláljuk a kötelmekkel kapcsolatos legkülönbözőbb jogi problémákat. A világgazdasági válság az élet minden területén súlyos károkat okozott, s komoly kihívásokkal szembesítette a jogtudományt is. E tárgykörben fogant a gazdasági válságnak a kötelmekre gyakorolt hatását vizsgáló nagyszerű dolgozata.³ További fontos kérdések kutatásába is belefogott, melyek témáit a kéziratcímek jelzik: *Biztosítéki zálogjog; A méltányosság elvének érvényesülése Magyarországon magánjogi törvénykönyvének javaslatában; Elévülés, elbirtoklás; A kir. Kuria újabb gyakorlata a nőtartási perekben; Erkölcsi kár – erkölcsi kártérítés.*

A szegedi egyetemi könyvtár őriz egy nagyon becses példányt abból a klasszikus egyetemi jegyzetből, amely Székely István egyik kolozsvári egyetemi előadásának anyagát rögzítette. A kiadvány megőrizte készítőjének fontosabb személyi adatait, sőt a tanulmányokkal – és a vizsgákkal! – kapcsolatos intelmeit is: „Célszerű a vizsga előtt az anyagot a szemináriumban jól átismételni. A felelési készséget csak előkészítés után és a feleletadásban való gyakorlattal sajátíthatja el a jelölt. Előkészítés és jegyzetbérlet az összes jogi vizsgákra: utr. jur. Dr. Jakab Ferenc Jogi Szemináriuma, Kolozsvár, Petőfi u. 60. sz.”⁴ Ez az idézet egyben dokumentálja azt a korabeli gyakorlatot is, hogy a rendes és hivatalos egyetemi oktatás mellett, mintegy annak szekundánsaként működtek a vizsgákra felkészítő magán oktatási vállalkozások. A frappáns előadásjegyzet fő témaköréit fejezetcímek jelzik: Bevezetés – Öröklési jogunk korszakai – Alapfogalmak – Az öröklés jogcímei – Az öröklés előfeltételei. A törvényes öröklési rend részletesen: A leszármazók öröklése – Hitvestársi öröklés – Felmenők és oldalrokonok öröklése – Özvegyi öröklés – Özvegyi jog – A szent Korona öröklése: „*Ha az örökhagyónak sem leszármazói, sem hitvestársa, sem felmenő és oldalági örökösei nincsenek, akkor a Szent*

¹ SZABÓ 1940, 896. oszlop.

² Lásd még: MKL 2007, 697. p.

³ SZÉKELY 1934/35.

⁴ SZÉKELY 1943, 13. p.

*Korona örököl. Ha végrendelet nem maradt, s törvényes örökösök nincsenek, az állam szükségképpen örökös lesz, minden körülmények között örököl, mert nálunk oly értelemben vett uratlan hagyaték, hogy az valakié ne legyen, el nem képzelhető.*⁵ Önálló fejezetben szólt a végrendeleti öröklésről: A végrendelet fogalma – A végrendelet anyagi kellékei – A végrendelet alaki kellékei – Magánvégrendeletek – Közvégrendeletek – A végrendeletek tartalma – Hagyományrendelés – Végrendelet érvénytelensége – A kötelesrész – Az öröklés joghatása.

A kötelmi jog kutatója

Az erkölcsi kár és kártérítés, a pénztartozások elméleti megközelítését tartalmazták egri jogakadémiai tanárként publikált monográfiája.⁶ Ebben az alaposan megírt munkájában Székely a pénztartozások jogi problematikáját egészen széles elméleti alapokon tárgyalja. Műve előszavában fontosnak tartotta szakmai igazodási pontként utalni a nála csak egy évvel idősebb kor- és (ha Kolozsvárt is idevesszük) kartárs Grosschmid Béni alapvető művére: „Bár kétségtelen, hogy a pénzkötelmek jogi természete Grosschmid jogmetafizikai elmélkedésében a legalaposabban s csak igen nehezen utolérhető tökélylyel nyert feldolgozást, s hogy jogi meglátásai és észrevételei ezt a kérdést minden szempontból megvilágították, mégis az ezen mű megjelenése óta eltelt három évtized sok oly változást vetett felszínre, melyekre még az ő jogi providenciális látóképessége sem terjedt ki. Céлом tehát, hogy az alapfogalmak ismertetése után, szerény képességgem szerint ezen változásokra világosságot vessék, s egységes képet nyújtsak a legutóbbi gazdasági viszonyok által szült kérdésekről s azok jogi megoldásáról.”⁷ Bizony, az első világháborút követő magyarországi gazdasági összeomlás, a pénzromlás, a magánjogi élet egyik területét sem kímélte, s még hátra volt a nagy gazdasági világválság. Böven hozott tehát a 20. század eleje hazánk gazdaságtörténetében olyan hatalmas és nem várt fordulatokat, amelyekkel egy magánjogásznak szembe kellett néznie. Hiányérzetének adott hangot Székely a magyar jogalkotás mulasztása terén is: „Törvényhozásunk az átértékelés intézményének kiépítése tekintetében csak a záró követ tette le. Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy ezen törvényhozási munkálat nem elégítette ki a hozzá fűzött várakozásokat. Kizárta az átértékelés alúl a pénzkötelmek legjellegzetesebb eseteit, a tiszta pénztartozásokat [...] Az előbbieken megjelölt célzaton kívül további céloom tehát az, hogy az 1928: XII. cikknek a non possumus elvre épített negatív rendelkezéseivel szemben a valuta kérdés erkölcsi vonatkozásait is kiemeljem s a kizárólagosan fiskális szempontok ellenében a tiszta pénztartozások szükségszerű átértékelését mint elodázhatatlan erkölcsi és jogi követelményt megvilágítsam, s a gazdasági adottságok figyelembe vételével alkotott észrevételeimmel az erkölcsi és anyagi igazság megvalósításához hozzá járuljak.”⁸ Erkölcsi és anyagi igazság! Micsoda nagyszerű alapfogalmak, ame-

⁵ SZÉKELY 1943, 9. p.

⁶ SZÉKELY 1929.

⁷ Uo. 3. p.

⁸ Uo. 4. p.

lyek a magyar jogtudományban az idő tájt még fontos vezérlő eszmék voltak, de azután hosszú időre a feledés homályába vesztek, s még napjainkban is ritkán kapnak hangot.

A monográfia szakmai tartalma igazi csemege a téma iránt érdeklődő mai olvasó számára is. Az első fejezetben a szerző a pénz jelentőségét, keletkezését, fejlődését, közgazdasági rendeltetését tekinti át, ezáltal gazdasági és jogi fogalmakat adva a remélt érdeklődő – nemcsak egyetemista – olvasók számára. Az elméleti bevezetés különösen érdekfeszítő: *„Ezen közgazdasági szemlélődést felfogásom szerint nem mellőzhetjük egyrészt, mivel a pénz fogalma s a pénz intézményével kapcsolatos átértékelés, mint a törvényes érték s egyben fizetési eszköz rendkívüli értéktelenedése következtében előállott anyagi károsodás – az ún. absztrakt kár – kiküszöbölésére, vagy legalább csökkentésére irányuló jogintézmény részben közgazdasági intézmény, s a reája vonatkozó jogszabályok ennyiben közgazdasági érdekekre alkalmazandó jogszabályok, melyeknek az elméleti, egyben sztrikt követelményekkel szemben való megengedett megvalósulását a közgazdasági viszonyok vannak hivatva közelebről meghatározni, másrészt mert az átértékelés módja, mikéntje s a vele kapcsolatos több más jelenség jórészt aszerint fog megoldásra találni, hogy minő közgazdasági felfogás hatja át az erkölcsi, joggazdaságpolitikai és társadalmi világszemléletet [...] Önként merül fel a kérdés, mi tartja a lelket – animuszt – a valutában mint korpusban? Mi tesz alkalmassá arra, hogy rendeltetésszerű funkcióit zavartalanul ellássa? A pénz, miként az ember testből és lélekből áll. Amint az emberi test lélek nélkül pusztá anyag, úgy a pénz is benső tartalom, értékmérői alkalmasság hiányában a közgazdasági és jogi szempontokból megkívánt rendeltetésének meg nem felelhet.”*⁹

Történeti fejtegetéseiben első uralkodónkig megy vissza, dicsőítőleg szólva pénzügyi intézkedéseiről: *„A Szent István által veretett ezüst féldénárosok vagyis obulusok szín ezüst tartalma 0'720 gramm volt, s értéke megfelelt 1/60 rész bizánczi aranyának, vagyis 0'24 arany koronának, mai értékben kikerekítve 0'28 pengőnek. Ezen obulusok értékállandóság tekintetében felülmúlták az egyéb nyugateurópai pénzverő helyek által előállított pénzeket, minek következtében a nemzetközi forgalomnak is felette kedvelt fizetési eszközévé váltak.”*¹⁰ A pénz speciális helyzetére és az uralkodói felségjogokkal való szoros kapcsolatára utal Székely szintén történelmi perspektívában: *„A római jog Constantin óta felségsértésnek tekintette a pénzhamisítást. Hasonló felfogást követtek a középkori és újkori jogok is, midőn a fejedelem elleni hűtlenségnek nyilvánították azt, s rendszerint halálbüntetéssel sújtották. A pénzhamisításnak ezen minősítése hosszú évszázadokon át uralkodott. csak a XVIII. század büntetőjogi irodalma intézett ellene heves támadásokat, minek következtében el is vesztette eme büntetőjogi jellegét, megszűnt az állam ellen irányuló bűncselekmény lenni, s közönséges vagyon elleni deliktummá alakult át.”*¹¹ Ehhez az értékeléshez hozzáteszem, hogy a legjelentősebb magyar büntetőtörvényi operátumok is hasonló módon foglaltak állást: az 1795. évi tervezet a „pénzermék és közértékpapírok” hamisításról szóló cikkelyt a közbiztonság elleni bűncselekmények fejezetében (ahol a hűtlenség és a felségsértés is szerepelt, de azoktól

⁹ Uo. 5–6. pp.

¹⁰ Uo. 13. p. Vö. HÓMAN 1916, 157–168. pp.

¹¹ SZÉKELY 1929, 23. p. Vö. FINKEY 1909, 751–760. pp.

függetlenül) tárgyalta, az 1830. évi tervezet ugyanígy (itt a XI. cikkely), az 1843. évi javaslat pedig egy teljesen önálló cikkelyt szentelt a pénzhamisításnak.¹²

Szól a pénz különböző értékeiről, a pénzürték-elméletekről. Megtudhatjuk, mi az ár fogalma: „Az ár jogilag az áruknak visszerthes elidegenítésük során rendszerint kétoldalúlag egybehangzóan megállapított s pénzben kifejezett csere értéke.”¹³ Tárgyalja, melyek az áralakulás jellemző kérdései, s kutatási célját így foglalja össze: „A piaci áralakulást eredményező különböző ártényezők közül csak a pénz által előidézett jelenségek vizsgálatára térünk ki egyrészt, mert csak ez helyezhető el azon keretben, melyet célunk engedélyez, másrészt mert ezen kérdés eldöntése adja meg a választ a gyakorlati életben kialakult ama felfogásra, mely a kvantitatív elmélet alapján a pénz értékének – csere és fizető erejének – megállapításánál, a forgalomban lévő pénz mennyiségéből von le helytelen következtetéseket.”¹⁴

Fontos és a kor izgalmas kérdése volt a bankjegyinfláció. „Normális gazdasági és pénzügyi viszonyok között a pénzminőség csak nemes ércanyagból készült érmékhez fűződik. A gazdasági pénzszükséglet követelménye folytán a forgalomban lévő pénz-mennyiségnek azonban csak kisebb részét teszi az ilyen valódi értelemben vett pénz: az érték érme. A forgalmi szükséglet zavartalan kielégítése végett az állam ezen érmék mellett más pénzhelyettesítőkről is kéntelen gondoskodni. Ezen pénzhelyettesítőknél értéke a nemes érc tartalom csekélyisége avagy teljes hiánya folytán az alapul szolgáló fedezetben találja alapját. Ez a fedezet – az animusz – tartja az ily pénzben mint korpusban az értéket s ez teszi alkalmassá a pénzre váró gazdasági funkciók zavartalan betöltésére.”¹⁵ Az infláció jelenségét részletesen tárgyalja Székely, meghozza ismét történelmi visszatekintésbe ágyazva. A kontinensen a francia forradalom kirobbanása (1789) után idők viszonyait taglalja, s nemcsak francia oldalról, hanem angol oldalról is: „A XVIII. század végén s a XIX. század elején Angliában is kísérleteztek papírpénz kibocsátással. A nagyhatalmak által Franciaország ellen vezetett hadjáratokat pénzügyileg Anglia fedezte. Ez a rendkívüli pénzigénylés azonban az angol pénzkészletet annyira kimerítette, hogy a keletkezett pénzhiányt a forgalom észrevehetően megsínylette. A bajon segítő 1797. február 26-án a minisztertanács a parlament hozzájárulásával (1797. május 3.) az angol bankot felmentette a készfizetés s az érbeváltási kötelezettség alól, s ezt a felmentvényt 1819-ig évenként megújította.”¹⁶ Korának viszonyait pedig a pénzromlás okainak vizsgálatakor így összegzi: „Az Európa szerte jelentkező pénzromlásnak legfőbb általános okai kétségtelenül a háborúval kapcsolatosan rendkívül megszorított kiadások, a békekötést követő pénzügyi zavarok, az általánossá vált nagymérvű tőkehiány, s ezeken felül nálunk még a forradalmak gazdasági pusztításai, a volt Monarchia alkotó elemeinek több kisebb államra történt bomlása, az 1816 óta fennállott valutapolitikai egység helyébe lépő különböző hat pénzrendszer meghonosodása, s a jövátételi kötelezettségnek mennyiségbeli határozatlansága voltak.”¹⁷

¹² Vö. HAJDU 1971, 458–459. pp.

¹³ SZÉKELY 1929, 30. p.

¹⁴ Uo. 32. p.

¹⁵ Uo. 41. p.

¹⁶ Uo. 50. p. Vö. SZERB 1975, 18–19. pp.

¹⁷ SZÉKELY 1929, 60. p.

Elemzi az európai inflációs jelenségeket, s a vele kapcsolatos valorizációs rendelkezéseket. Az inflációval operálni próbáló gazdaságpolitikáról elítélően ír: „Az inflációs pénzügyi politika [...] a gazdasági viszonyok javításának legveszedelmesebb eszköze. Hatása ha pillanatnyilag adhat is lendületet a gazdasági életnek, állandósultsága esetére viszont a legnagyobb veszedelmeket hordozza magában. Nagyon találóan jegyezte meg Teleszky János a közgazdasági társulat ankétján, hogy a pénz értékcsökkenésének folyamata olyan, mint a szabadon eső testek mozgása, folytonosan és folytonosan fokozódó [...] Nézetünk szerint még a végső győzelem reményében folytatott háború tartama alatt is helytelen volt az inflációs pénzügyi politika.”¹⁸ A valutastabilizációs programot Székely üdvözölte: „A Nemzeti Bank létesítéséről és szabadalmáról szóló 1924: V. tc. szerves kiegészítőjének kell tekintenünk a pengőérték megállapításáról és az ezzel összefüggő rendelkezésekről szóló 1925: XXXV. t. cikket, mely a régi koronaérték helyébe új aranyértéket léptetett, melynek számolási egysége: a pengő.”¹⁹

Munkája második részében a pénztartozások osztályozását végzi el; Székely az Mtj. normaszövegét folyamatosan használja, arra reflektálva fejt ki mondanivalóját: láthatólag *de facto* törvénynek tekinti: „A pénztartozásra vonatkozó szabályok tárgyalása a kötelmi jog általános részébe tartozik. Polgári törvénykönyvünk tervezetének előző szövegei, miként a törvényhozás elé terjesztett legutóbbi szövege is, nagyon helyesen a kötelmi jogi rész általános rendelkezést tartalmazó címei között tárgyalja az ide vonatkozó jogelveket. A törvényszakaszok ezen elhelyezése is nyilvánvalóan kifejezi azt, hogy a vonatkozó rendelkezések a különböző jogügyleti alapokból származható kötelmeknél egyaránt irányadóknak tekintendők.”²⁰ Részletekbe menően taglalja a pénztartozások kirovása és lerovása, a lerovó pénznem értékének meghatározásáról, a belföldi pénznem, valamint a külföldi pénznemben meghatározott pénztartozások értékének meghatározásáról szóló kérdéseket.

Önálló fejezetet szentel a szerző a teljesítés módja és a pénztartozás fizetési helye kérdéseinek. Különösen érdekes a részletfizetés esete: „A pénztartozásoknál a részlet teljesítés a hitelező érdekeivel ellentétben rendszerint nem áll, miért is a hitelező a felajánlott részlet szolgáltatást nem utasíthatja vissza a késedelembe esés veszélye nélkül, feltéve, hogy ezt a jogát szerződésileg nem biztosította.”²¹ A fizetés helye nagyrészt a szokásjog által rendezett kérdés volt, az elavultnak tekintett római jogi szabályokat és az OPTK ezirányú rendelkezéseit is használhatatlannak tekinti, ennél fogva „az irányadó rendelkezéseket a kereskedelmi törvény vonatkozó szabályaiból kell merítenünk.”²²

Pénzkötelmekről lévén szó, természetesen részletesen ír Székely a kamatról, annak fajtáiról is. A tőle megszokott alaposággal kellő részletességű történelmi visszatekintést ad a kamat eredetéről. „Történelmi fejlődése során a legszívósabb jámadásoknak volt kitéve. A társadalom egészséges és beteg életnyilvánulásai szerint állandó fluktuá-

¹⁸ Uo. 65–66. pp.

¹⁹ Uo. 81. p.

²⁰ Uo. 86–87. pp.

²¹ Uo. 202. p. Utal ellenkező szakmai álláspontra is, mely szerint a hitelező a kamatok nélkül felkínált tőke felvételét is visszautasíthatja; vö. RAFFAY 1909, 225. p.

²² Az osztrák magánjog szabályára utalva ezt írja Székely: „Az Optkv. 905. §-a, mely az ingök szolgáltatási helyévé az igérettétel helyét teszi, ugyancsak használhatatlan.” SZÉKELY 1929, 207. p.

cióban volt része. [...] A görögök ugyancsak ismerték a kamat intézményét. Legtöbb bölcselőjük elítélte a kamatszedést, miután a kor felfogása a pénzt általában alkalmatlannak tartotta a gyümölcsözésre, s a kamatot az adós rászédésének minősítette. Ennek ellenére Athénben, mint a kereskedelmi élet gócpontjában, a kamatláb korlátlan volt, s az anaticismus sem volt ismeretlen. Rómában a kamat ugyancsak ismerős fogalom volt, s nagymértékben hozzájárult a patriciusi és plebejusi osztály közötti gazdasági viszony elmérgesedéséhez. [...] A kereszténységnek a kamatszedéssel szemben elfoglalt álláspontját általában helytelenül állítják be azok, kik az egyháznak a kamatszedés tilalmát inputálják. Oly álláspontot, mely a kamatvételt általában tilalmazná, nem találunk sem az ó-, sem az újtestamentumban.”²³ Tárgyalja a kamatelévülés szempontrendszerét is.

A könyv harmadik részében a szerző az átértékelés kérdésének szenteli figyelmét. Részletesen értekezik az átértékelés fogalmáról és jogalapjáról, annak kezdőpontjáról, mértékéről és arányáról. Kritikailag értékeli az 1928: XII. törvénycikket, s olvasunk a kölcsönök átértékelésének jogi indokairól és módozatairól.

Szintén a kötelmi jog területén vizsgálódik, amikor az egri liceum tudományos lapjában publikálja a világgazdasági válság indukálta dolgozatát. Munkájában a nagy gazdasági világválság akkor már lassan lecsendesedett romboló hatásait veszi számba. Bizonyos távolságból állapíthatja meg: „A háború s az azt követő rendkívüli gazdasági és politikai viszonyok következtében megromlottak az összes hadviselt államok pénzügyei. A gazdasági élet természetéből eredő egymásra utaltság s az ennek következtében előálló szoros nemzetközi kapcsolat folytán ez a jelenség, mely kezdetben csak a legyőzött államok gazdasági életében mutatkozott, nem maradhatott elszigetelve. Átlépte a győztes államok határait is, sőt habár kisebb mértékben, de még a béke áldásait élvező semleges államok gazdasági helyzetét sem hagyta érintetlenül, hanem valóságban az egész világ közgazdaságát súlyosan érintő válsággá szélesedett ki.”²⁴ Természetesnek tekinthető, hogy a világméretű gazdasági rendezetlenség, helyenként káosz, a jogélet viszonyaira is erős hatást gyakorolt, hiszen kényszerhelyzetek tömege jelent meg korábban konszolidált viszonylatokban. A kialakult válsághelyzetnek a magánjogra vetülő hatásaiból ebben a dolgozatában Székely csak a kötelek módosítása terén vizsgálódik.

A krízis veleje a gazdasági lehetetlenülés, amely persze nem volt ismeretlen a békés viszonyok magánjogában sem. A gazdasági lehetetlenülés a kötelem egyik eshetőleges megszűnési esete. Feltételes, mert a szolgáltatások kölcsönös, és az eredeti megállapodás szerinti teljesítése talán nem abszolút lehetetlen, de bizonyosan méltánytalan, mert az egymással jogviszonyban álló felek gazdasági érdekeinek egyensúlya az időközben beállott nagymértékű értékeltolódás folytán felbomlott, s az eredeti kötelem teljesítésé-

²³ SZÉKELY 1929, 236–237. pp. Hivatkozik Ernst Jánosra, aki részletesen kifejtette az egyház kamattal kapcsolatos történelmi álláspontját: „Ne hivatkozzék senki a kánonjog innen-onnan kiszakított szavaira, hogy velük abszolút kamattilalmat bizonyítva annak dogmatikus színezetét adjon [...] A kánonjog ismét és ismét mutuumról beszél és ebben a szerződésben tényleg nem engedi a kamatszedést, de ott vannak a mutuum mellett a legrégebbi titulusok, melyek az időszerinti gazdasági érdeket kellőleg képviselték. [...] A kamat tilalma mellett ott voltak parallel más szerződések, melyek a legrégebbi törvénykönyvekben is receptiot találtak s melyekben a pénznek gyümölcsözhetősége a körülményekhez képest teljesen biztosítva volt.” ERNST 1899, 62. p.

²⁴ SZÉKELY 1934/35, 50. p.

nek követelése aránytalan lenne. Ez lényegében a *clausula rebus sic stantibus* egy tipikus magánjogi esetköre. „A gazdasági lehetetlenülés jogi indoka tehát az, hogy a gazdasági viszonyoknak a kötelelem létesítése utáni időben beállott nagyarányú változásából egyik fél se húzhatson indokolatlan vagyoni előnyt, de viszont ne háruljon a másik félre sem aránytalan vagyoni hátrány.”²⁵ A kötelelem általános elve, a *pacta sunt servanda* tétele itt módosul a fentebb említett másik elv érvényesülése javára.

A magánjog hatalmas eszköztára szerencsére kínált alkalmas és használható intézményeket, elsősorban a méltányosság szempontrendszerét, s azon keresztül a morális szempontok fokozott súllyal történő beszámítását. Ilyen helyzetben a jog megadta a lehetőséget arra, hogy a kötelelem adósa az eredeti ügyleti feltételek melletti teljesítést megtagadhassa, s amennyiben a kötelelem fenntartásával egyetértett, igényelhetette a szerződési visszteher aránylagos emelését. „Ezen értelemben viszont megadta a pénzszolgáltatásra kötelezett adósnak is azt a jogot, hogy a pénzbeli visszteher aránylagos felemelése – módosulása – ellenében a kötelelem fenntartását kívánhassa. Ily módon az adós alternative vagy a kötelelem megszűnése, vagy annak visszteherbeli érték módosulása – felértékelése – között választhatott.”²⁶ A gazdasági lehetetlenülés és a velejáró pénzértéktelenedés korszaka ugyan idővel elmúlt, de a tapasztalatok olyan mélyrehatóak voltak, hogy az Mtj. szerkesztőbizottsága a törvényhozás elé terjesztett harmadik szövegváltozatába is beemelte mint a kötelelemteljesítés mérlegelő elvét.

Az idő haladtával az elértéktelenedés már nem a pénzbeni adós részéről állott fenn, hanem a gazdasági válság folyamánként az egyensúly az áruadós oldalán bomlott fel, s tömegesen fordult elő, hogy korábban állandó értékűnek minősített áruk értékcsökkenése és áresése sürgette a kötelmi jogi tartalmú szerződések tartalmának módosítását. Az áresés következményeit figyelő és hatásait kezelő jogszabályok nem léteznek. Kormányzati intézkedések ugyan születtek egyes területeken (pl. haszonbérleti szerződések), de döntően a konkrét eseteket, jogvitákat megoldó bírósági gyakorlat tölti meg tartalommal az általános törvényi szabályokat. Mivel magánjogunk a kodifikáció szigorú szempontjai szerint akkor még alapvető törvénykönyv híján volt, a bírói szokásjog teljesen elfogadott kútfőnek számított: „Érdemben ezt nem lehet helyteleníteni, mert a joggyakorlat – mint a jogi életjelenségek szeizmográfja – reagál legközvetlenebbül a jogkiváncs mindenképp, s nem kétséges, hogy a joggyakorlatból kialakuló elvben a necessitas juris követelményei megtalálják az opinio juris megvalósítható elvi tételeit.”²⁷ Az a gond persze megmarad, hogy a bírósági joggyakorlat kiérlelődéséhez gyakran hosszú idő kell, a hosszú idő alatt az életviszonyokban jelentős pótlólagos változások következhetnek be, így a jogbiztonság szempontja akár tartósan is sérülhet.

A joggyakorlat kitapintható reakcióját abban látja Székely, hogy a kötelelemmódosító hatást nem az adósnak nyújtott könnyítésekben realizálják a bíróságok, hanem a kötelelem ellenszolgáltatásának összegszerű leszállításában, miáltal a kötelemet nem csekély mértékben módosítják. Székely felteszi a kérdést, hogy helyeselhető-e ez az eljárás? Kétségtelen, hogy az adósvédelem egyik régi formája ez a fajta jogvédelem. Az a meg-

²⁵ Uo. 51. p.

²⁶ Uo. 52. p.

²⁷ Uo. 53. p.

fontolás áll mögötte, hogy jellemzően a hitelező van erősebb, így kevésbé védelemre szoruló pozícióban. A méltányosság szülte római jogi tétel (*favorabiliores rei potius quam actores habentur*) elfajulásának tartja ezt felfogást Székely, s Jheringet idézi: „Ich glaube, dass man die ganz allgemeine Bemerkung aufstellen kann: es ist Zeichen einer schwachen Zeit, mit dem Schuldner zu sympatisieren. Sie selber nennt das Humanität.”²⁸ Székely a jogbiztonság szempontját állítja előtérbe, amikor az adósvédelem szerinte túlzott jelenségét értékeli. Álláspontja ez: „Az igazságszolgáltatásnak első sorban a megvalósítható jog parancsát kell tekintenie, s ha erre csak viszonylagos értelemben is mód van, figyelmen kívül kell hagyni más vonatkozást. Nem lehet tehát szabály a veszélyeztetett létfenntartás szolgálata, hanem csak kivétel ott, ahol az anyagi igazság magvalósíthatatlansága folytán annak alkalmazását a méltányossági szempontok indokolják.”²⁹ Ez a nézőpont a jog eredeti antik, római karakterét emeli ki, amely a jog lényegéhez tartozónak tartotta a kötelelemnek formálisan is következetes érvényesítését. Az anyagi igazság eszméje azonban még a jog világán belül elhelyezkedő posztulátum, amelynek Székely is alárendeli a formális jog szempontrendszerét.

Közelebbről vizsgálat tárgyává teszi a szerző a bérleti és adásvételi szerződéseket. A Kúria kiformalódott és általánosan követett gyakorlata szerint a bérlő megfelelő esetekben bérmérséklést kérhet; a gazdasági lehetetlenülés elvére való hivatkozással általában csak a határozott s hosszabb időtartamra kötött (így rendes felmondással meg nem szüntethető) üzlethelyiségek bérének leszállítását lehet kérni. Ha azonban a szerződés felmondható, vagy a hátra lévő idő már nem számottevő, vagy ha a bérbeadó a bérleti jogviszony felbontásába beleegyezik, nincs helye bérmérséklésnek. A kialakult bírói gyakorlat tehát a szerződés felbontásának indokául az általános gazdasági viszonyokban beállott, nagymérvű, előre nem látható, s a szokásos mértéket messze meghaladó mértékű kockázatot együttesen fogadta el relevánsnak. A méltányosság elve e konjunktív tényezők fennállása esetén érvényesülhet. Szükséges azonban ilyen esetekben a körülmények komplex vizsgálata: „A gazdasági lehetetlenülés vizsgálatánál tehát a kölcsönös szolgáltatások értékbeli egyensúlya felbomlásának van döntő jelentősége, s így esetleg megállapítható akkor is, ha az adós bérlő különben nem vagyontalan és nem is fizetéseképtelen.”³⁰ A jognak tehát szigorúnak kell lennie: ott, ahol a gazdasági lehetetlenülés akár egyetlen előfeltétele hiányzik, a bér mérséklésére irányuló igény nem honorálható.

Az adásvétellel kapcsolatos hasonló jogi problémák elemzéséhez még a judikatúra kevés anyagot szolgáltatott. Annyi látszik, hogy a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közti nagymérvű aránytalanság esetén helye lehet a vételár módosításának. A vállalt szerződési kötelezettséggel szemben az utóbb bekövetkezett gazdasági lehetetlenülésre azonban nem hivatkozhat az az adós, aki a szerződésalkötéskor olyan mérvű kockázatot vállalt, amely a mélyreható gazdasági válságjelenség bekövetkezése nélkül is megghiúsította volna a teljesítést. Székely szerint az alsóbb bíróságok liberálisabb ítélezési gyakorlatával szemben a Kúria az ingatlanokat érintő adásvételi ügyleteknél az ingatlan értékcsökkenését, s ezzel a vevő jövedelemcsökkenését egymagában nem tekinti olyan sú-

²⁸ JEHRING 1874, 82. p.

²⁹ SZÉKELY 1934/35, 54–55. pp.

³⁰ Uo. 56. p.

lyúnak, amely a gazdasági lehetetlenülés megállapításához vezethetne. A jövedelemcsökkenésnek csak extrém esetekben (az adós gazdasági megrendülése) lehet relevanciája. A Kúria tehát a teljesítés alól szabadulni kívánó adósokkal szemben a jog szigorát állította: „A konkrét esetek kapcsán jogi tételként főként a kölcsönre vonatkozólag inkább annak a hangsúlyozását találjuk, hogy a válságos gazdasági viszonyok következményeként jelentkező általános adósságteher mérséklésére a gazdasági lehetetlenülés szabályai nem terjednek ki, s arra más törvényes rendelkezések sem adnak módot.”³¹ Székely konklúziója is egyértelműen a jogbiztonság szigorú érvényesítésnek szempontját mutatja: „Bíróságunk higgadt mérséklete minden tekintetben megnyugtató elvi álláspontot foglal el, s mindenre körültekintő mérséklete folytán nem kell attól tartanunk, hogy a méltányosság elvének széleskörű magyarázatával s alkalmazásával az abszolút jogelveket a veszélyeztetett létfenntartás szolgálatába állítja, s a summa aequitas fogalmát summa iniquitas tartalmával telíti.”³²

A nem-vagyoni kártérítés problematikája

Kitűnő dolgozatot publikált Székely István a Kolosváry Bálint-Emlékkönyvben az erkölcsi kár bekövetkezése nyomán érvényesíthető kártérítéstől. Izgalmas téma ez, mely máig se vesztett aktualitásából. Ez az emlékkönyv egyben nagyszerű példája azoknak a tanulmányköteteknek, amelyekben a kor legjobb jogtudósai adtak számot kielélt dolgozataikkal koruk aktuális kérdéseiről. A tudományos élet igazi kincsesládái voltak ezek az emlékkönyvek.

Tanulmánya elején Székely ismét *Grosschmid* megállapításait idézi, aki szerint a kártérítési kötelezettség tételként csakis a vagyonbeli sérelem jóvátételére irányulhat, hiszen a nem-vagyoni hátrányokkal kapcsolatban alkalmazható objektív zsinórmérték nem létezik, az idevágó jogalkalmazás csak eseti bíráskodás lehetne. Ezzel szemben áll Székely álláspontja: „Vannak erkölcsi javaink, eszmei értékeink, melyek legalább is oly becsesek, mint vagyoni érdekeink, s az eme erkölcsi és eszmei javainkban szenvedett sérelem hatásában gyakorta felülmúlja vagyoni érdeksérelmünk jelentőségét.”³³ Kifejti, hogy elmaradott az a szemlélet, amely a magánjogot pusztán a vagyoni érdekek védelmét szolgáló intézménynek tekinti. A személyiség magánjogi védelméről van szó, amely korábban inkább a büntetőjog és a közigazgatási jog védelmét élvezhette. A fejlődésnek azonban az az iránya, hogy a pénzben ki nem fejezhető személyi javak, a bennük foglalt erkölcsi és eszmei értékek is kellő vagyonjogi védelemben részesüljenek. Hivatkozik az Mtj. indoklására, amely kifejti, hogy az alanyi értelemben vett személyiség nemcsak a vagyoni érdekű jogosítványok érvényesítésének jogát jelenti, hanem a legtágabb értelemben vett minden jogét, amellyel a tárgyi jog a jogképes személyt felruházza. Székely röviden utal a korábbi, magyar rendi jog megoldására, amely a hatalmaskodás intézménye útján nyújtott jogvédelmet azoknak, akiknek materiális káruk

³¹ Uo. 57. p.

³² Uo. 58. p.

³³ SZÉKELY 1939, 432–433. pp.

nem származott (*Tripartitum* II. 66-67. c.). Bár ez büntetőjogi karaktert hordozott, tudjuk, hogy a nemesek közti hatalmaskodási perek szankciós kihatásukban magánjogias jelleget öltöttek magukra. A védelmet élvező személyiségi jogokat az Mtj. nem sorolja fel, azt – helyesen – meghagyja a bírói gyakorlatnak. A jellemző esetek a következők: élet, testi épség, egészség, szabadság, becsület, jó hírnév, köztisztelet, vallásos, hazafias érzés, erkölcsi, fizikai, lelki nyugalom, tudományos érdek, szégyenérzet, szemérem, testi fájdalom, lelki gyötrellem, erkölcsi mellőzés, családi állás, házjog, címer, szerzői jogok, etc.

Az immateriális kártérítési igény általában valamely szerződésen kívüli viszony folyamánya. Az ilyen kár alatt azt a hátrányt kell érteni, minek következtében a jogalany erkölcsi vagy eszmei javaiban kárt szenved. Minden erkölcs veszteség ide tartozik, melyet a sértett személyében, állásában, társadalmi helyzetében, emberi méltóságában, a neki kijáró tiszteletben, bizalomvesztésben elszenved. A nem-vagyoni kártérítésnek azonban csakis szándékosság vagy súlyos gondatlanság esetén van helye, tehát a vétkeességi elv érvényesül. Mivel azonban súlyos és összetett erkölcsi szempontokat kell értékelni, ezért kártérítésnek csak akkor lehet helye, ha a méltányosság és az eset összes körülményei ezt megkövetelik. A jogellenesség tényállási elem, tehát a pusztán méltányosság alapján nem ítélt meg nem-vagyoni kártérítés. Kell, hogy a körülmények vizsgálatakor az individuális szempontok messzemenően érvényesüljenek. A megítélt elégtétel mértéke gyakran csak szimbolikus, mert nincs kialakult gyakorlata, és a magánjogi ítéltetés ilyen formán is igyekszik elkelní a látszatot, hogy kriminális fórumként szolgáltatson igazságot. A gyakorlatban azonban fokozatosan tért hódít az angol bírósági szemlélet, amely bátran szab ki jelentős mértékű elégtételi összegeket is.³⁴

Felveti Székely azt a gondolatot, hogy indokolt lenne a vétkeességi elv szigorán lazítani, „figyelemmel arra, hogy a károsult a konkrét esetben igazságot, s nem elméleti kauzát keresve, azt nézi, hogy miképpen nyer elszenvedett káráért megtérítést.”³⁵ Azt a kérdést is megvizsgálja, hogy ha nincs is objektív zsinórmérték a nem-vagyoni kártérítés megállapításához, az absztrakt károsítás szabálya alapján a bíróság a Pp. 271. §-a alapján tud döntést hozni. Bár a természetbeni kártérítés sem kizárt, jellemzően pénzben nyújtott kártérítésnek van helye. Kijelenti továbbá, hogy az eszmei kár megtérítése iránti igény nem lehet függvénye vagyoni kárnak, tehát önálló jogigény rangján áll. Az is fontos jellemzője e jognak, hogy személyhez tapad, vagyis fő szabály szerint át nem ruházható, nem örökölhető (kivéve, ha a keresetet már benyújtották). Az ilyen tárgyú perekben az elévülési idő a szokásosnál rövidebb.

Székely áttekinti tanulmányában az immateriális kártérítés tárgyában követett korabeli joggyakorlatot is. Megállapítja, hogy e jog fejlődésének nagy lendületet adott a sajtóról, majd a becsület védelméről szóló 1914: XIV. és XLI. törvénycikkek. Különösen fontos a sajtótörvény 39. szakaszában megfogalmazott jogelv, miszerint a sajtóközleménnyel okozott vagyoni káron felül a nem-vagyoni kárért is megfelelő pénzbeli elégtétel követelhető, a méltányosság tükrében.

³⁴ Vö. ALMÁSI 1929, 186. p; DEZSŐ 1917, 332. p.

³⁵ SZÉKELY 1939, 438. p.

A becsületsértésnek különösen fontos esetei a női szemérmén esett sérelmek. A régebbi bírói gyakorlat itt is inkább a vagyoni vetületében könnyebben ragadható szempontok mentén haladt, de a gyakorlat változóban volt: a csábítás, az öncélú kerítés ellenében a gyakorlat mindinkább védelmébe vette az erkölcsiségében eredménnyel megtámadott nőt. „*Miben állhat csábításnál az erkölcsi kár? Jelentkezhetik az mint erkölcsi és társadalmi capitis deminutio, mely megfosztja a nőt erkölcsi, társadalmi értékelésétől, s ez okból rendszerint csökkenti a férjhezmeneteli lehetőségét, súlyos lelki fájdalomnak, mellőzésnek, megvetésnek, vagyonilag nem értékelhető lelki szenvedésnek válik forrásává. Joggyakorlatunk szerint csábítást követ el bárki, ha tisztességes és tapasztalatlan leányt házassági ígérettel rávesz arra, hogy vele nemileg érintkezzen.*”³⁶ A kizáró tényezők a joggyakorlatban bőségesen kidolgozást nyertek, mint pl. kifogás alá eső életmód, „provokatív kacérság”, a viszony többekkel való folytatása, etc.

Az erkölcsi kártérítésre irányuló igény megalapozottságát erősítő tényező a függőségi viszony. Itt említem, hogy ez az esetkör nem-specifikus volt annyiban, hogy kártérítéssel mindig férfi tartozott, a vele alárendelt helyzetben lévő nő irányában. Ilyen esetekben a sértetti beleegyezés sem szünteti meg a cselekmény jogellenes jellegét. Egy másik esetkör, de a kor tradíciókba kapaszkodó jellegét jól illusztrálja, hogy – *Székely* és egyes kúriai döntések értelmében is – a jegyesi viszony felbontása is lehetőséget adhatott az erkölcsi kártérítésre: „*Különös figyelemmel a mai társadalmi élet kirívó fonáságaira és lelkiismeretlen léhaságaira, oda kell hatnunk., hogy a hiszékeny exmenyasszonyok a legtöbbször alaptalan társadalmi előítéletből keletkezett erkölcsi kárukra a fenti jogelv alapján méltányos elégtételt nyerjenek.*”³⁷ *Székely* végül a testi épség és egészség ellen elkövetett cselekmények nyomán keletkezett nem-vagyoni károk kérdését vizsgálja. Mércét itt is nehéz találni, mindegyre a méltányosság eszméje bukkan fel. Ám a méltányosságot a bírói gyakorlat szűkre vont határok közt engedi csak érvényesülni, amivel szemben viszont *Székely* reményének ad hangot, „*hogy a fejlődés a gyakorlati élet eme változatos területén is eléri azt a fokot, mely a jogeszmé követelményeit minden vonatkozásban kielégíti.*”³⁸

³⁶ Uo. 442. p.

³⁷ Uo. 445. p.

³⁸ Uo. 446. p.

III. Fontosabb művei

A pénztartozások elmélete, különös tekintettel a készpénzkölcsönök átértékelésére. Tanulmány a magyar magánjogról, Eger, 1929.

A gazdasági válság köteleim módosítása. Jogakadémia polgárainak tudományos és diákpolitikai folyóirata és a Jogakadémia Barátai Szövetségének közlönye, Eger, 1934/35, 3–4. sz., 50–58. pp.

Házassági reformgondolatok. In: Az Egri Érseki Jogakadémia 1935/36-1936/37. akadémiai évekről kiadott évkönyve, Eger, 1937.

Erkölcsei kár – erkölcsi kártérítés. In: Emlékkönyv Kolosváry Bálint dr. jogtanári működésének negyvenedik évfordulójára, Grill Károly Könyvkiadóvállalata. Budapest, 1939, 432–449. pp.

Dologi jogunk fejlődésének újabb jelenségei. In: A magyar jog fejlődése a Trianont követő húsz év alatt. BALÁS P. ELEMÉR, HELLER ÉRIK, SZEMÉLYI KÁLMÁN, SZÉKELY ISTVÁN és TURY SÁNDOR KORNÉL előadásai (A Kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karának kiadványai 1.), Kolozsvár, 1941, 41–89. pp.

Fejezetek az öröklési jog köréből. Dr. Székely István egyetemi ny. r. tanár úr előadásai és engedélye alapján összeállította dr. JAKAB FERENC, h. és évsz. n.³⁹

Kéziratban:

A pénztartozások fizetésének helye

Biztosíték, zálogjog

A méltányosság elvének érvényesülése Magyarország magánjogi törvénykönyvének javaslatában

Erkölcsei kár, erkölcsi kártérítés

Elévülés, elbirtoklás

A kir. Kúria újabb gyakorlata a nőtartási perekben

IV. Irodalomjegyzék

ALMÁSI ANTAL: *A kötelmi jog kézikönyve.* 2. kiadás. Budapest, 1929.

DEZSŐ GYULA: *Az objektív kártérítés tana.* Függelék: az erkölcsi kár. Budapest, 1917.

ERNST JÁNOS: *A kamat.* Pozsony, 1899.

FINKEY FERENC: *A magyar büntetőjog tankönyve.* Budapest, 1909.

HAJDU LAJOS: *Az első (1795-ös) magyar büntetőkódex-tervezet.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1971.

HÓMAN BÁLINT: *A magyar pénz története.* Budapest, 1916.

JHERING, RUDOLF: *Der Kampf um's Recht.* 4. Aufl. Wien, 1874.

Magyar Katolikus Lexikon. XII. kötet. Szent István Társulat. Budapest, 2007. 697. p. [MKL 2007]

RAFFAY FERENC: *Magyar magánjog kézikönyve.* 3. kiadás. Budapest, 1909. II. kötet.

SZABÓ PÁL: *A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága.* Pécs, 1940.

SZERB ANTAL: *A királyné nyakláncja.* 5. kiadás. Magvető Könyvkiadó. Budapest, 1975.

³⁹ A jegyzet sajnos nem tartalmazza, pontosan melyik tanév előadásanyaga került lejegyzésre és közlésre; az egyetlen eligazító dátum a kéziratnak kötelempéldányként [!] a M. Kir. Közp. Statisztikai Hivatal Könyvtárába kerülése: 1943.